

<http://ui.ac.ir/en>

Strategic Research on Social Problems in Iran

E-ISSN: 2645-7539

Document Type: Research Paper

Vol. 9, Issue 4, No.31, Winter 2021, pp. 1-18

Received: 16.06.2020 Accepted: 05.10.2020

Investigating Everyday Life Surveillance and its Underlying Factors among the Students of University of Tabriz: Using the Modified Grounded Theory Approach

Mohammad Abbaszadeh *

Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Law and Human Sciences, Tabriz University, Tabriz, Iran
m-abbaszadeh@tabrizu.ac.ir

Sajjad Mesgarzadeh

PhD Candidate of Sociology, Faculty of Law and Human Sciences, Tabriz University, Tabriz, Iran
sajjad_12001@yahoo.com

Introduction

We are experiencing the era of transitions. One of the most important transitions is the transition from modern to postmodern surveillance in which the techniques of body regulation have evolved. A case in which ubiquity is one of its main features is known as the concept of the Post-Panopticon. In a general sense, Post-Panopticon refers to the everyday life surveillance in which the possibilities of non-spatial, horizontal, and internal surveillance (unlike in the past which was mostly spatial, vertical, and external) have increased with recent technological advances and the presence of power hierarchies in everyday life has become wider. The present study tries to achieve the mental perceptions of everyday life surveillance and identify its underlying factors.

Materials and Methods

For this purpose, analysis using a qualitative approach was performed with the modified grounded theory approach. This approach developed by Kinoshita (2003), follows the evolutionary approach of Strauss and Corbin and is based on interactionism and interpretivism and the researcher has an interpretive role in the process of data formation and classification (Okura, 2019:230). But the difference between this approach and Strauss and Corbin's approach is in the coding method. In the modified approach, systematic and strict coding are discarded and soft coding is used during which the axial coding step is eliminated and includes the two steps of open coding and selective coding. Finally, a storyline is presented that narrates the narrative based on words, concepts, categories, and the central category. Based on the modified approach, first, the theoretical literature was reviewed and then the research topic was defined before conducting the interviews. Participants included 16 master and PhD students of Tabriz University. The strategy of sampling was theoretical and the method of sampling was purposeful. To collect experimental data, in-depth interviews were used. Based on the modified approach, the interview data were analyzed in the two stages of coding (open coding and selective coding) and finally, the research storyline was presented after estimating the validity and reliability of the findings using the

rigor technique.

Discussion of Results and Conclusions

The findings showed that based on the mental perceptions of the participants, the content of everyday life surveillance, both vertically and horizontally, is largely related to consumption patterns (eating, wearing, watching, etc.). Based on the findings, four main categories were extracted from the perceptions of the participants. These categories include stripping identity (in order to access to privacy), consumer-centered standardization (defining the standard subject based on consumption pattern), community-based surveillance (with the purpose of providing security, risk forecasting, and user-centered surveillance), and individualization of surveillance (internal surveillance from below). It was also found that everyday life surveillance largely occurs due to technology, especially, internet, and satellite technologies. These categories revealed that the discourse of consumer capitalism or the consumer-centered economy is the main factor in such surveillance. A discourse that becomes more liquid due to the development of technology. This means that consumer capitalism becomes non-spatial, non-temporal, and internal due to the Internet and cyberspace. Accordingly, the category of liquid capitalism was extracted as the central category of the study. In fact, identity stripping,

*Corresponding author

Copyright©2021, University of Isfahan. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>), which permits others to download this work and share it with others as long as they credit it, but they can't change it in any way or use it commercially.

<http://dx.doi.org/10.22108/srsp.2020.124389.1595>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.23221453.1399.9.4.1.0>

consumer-centered standardization, community-based surveillance, and individualization of surveillance are the surveillance techniques of consumer capitalism. These techniques operate as mechanisms that feed each other and constitute the liquid capitalism apparatus. The findings of this qualitative study also showed the role of political economy in the emergence of a new form of surveillance. If Panopticon was the main feature of early capitalism, the Post-Panopticon is the main feature of liquid capitalism.

Keywords: Modified Grounded Theory, Post-Panopticon, Everyday Life Surveillance, Political Economy of Surveillance, Liquid Capitalism.

References

- Adams, S. (2013) Post-panoptic surveillance through healthcare rating sites, *Information, Communication and Society*, 16(2), 215-235.
- Basurk, E. (2017) A brief analyse on post panoptic surveillance: Deleuze and Guattari approach, *International Journal of Social Sciences*, 2(2), 1-17.
- Bauman, Z., and Lyon, D. (2013) *Liquid Surveillance a Conversation*, Cambridge: Polity Press
- Boyen, R. (2000) Post-Panopticism, *Economy and Society*, 29(2), 285-307.
- Danica, H.G., Wood, C., Dahl, H., and Kirk-Jenkins, A. (2016) Methodological rigor in journal of counseling and development qualitative research articles: A 15-year review, *Journal of Counseling and Development*, 94, 172-183.
- Deleuze, G. (1992) Postscript on the societies of control, *October*, 59, 3-7.
- Deleuze, G., and Guattari, F. (2005) *A Thousand Plateaus, Capitalism and Schizophrenia*, tr.B. Massumi, London: University of Minnesota Press.
- Gerlitz, C., and Helmond, A. (2013) The like economy: Social buttons and the dataintensive web. *New Media and Society*. 15(8), 1348-1365.
- Haggerty, K.D., and Ericson, R.V. (2000) The surveillant assemblage, *British Journal of Sociology*, 51(4), 605-622.
- Kambaru, A. (2018) Qualitative research and a modified grounded theory approach. *Tsuru university review*, 88, 47-58.
- Kwon, H., Shin-II, M., and Stefanone, M. (2015) Unspeaking on facebook? Testing network effects on self-censorship of political expressions in social network sites. *Qual Quant*, 49, 1417-1435.
- Lyon, D. (1994) *The Electronic Eye The Rise of Surveillance Society*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Manokha, I. (2018) Surveillance, panopticism, and self-discipline in the digital age. *Surveillance and Society*. 16(2), 219-237
- Mathiesen, T. (1997) The viewer society: Michel Foucault's 'panopticon' revisite, *Theoretical Criminology*, 1(2), 215-234.
- Nemorin, S. (2017) Post-panoptic pedagogies: The changing nature of school surveillance in the digital age, *Surveillance and Society*. 15(2), 239-253.
- Okura, M. (2019) The process of structuring community health needs by public health nurses through Daily practice: A modified grounded theory study, *Asian Nursing Research*, 13, 229-235.
- Romele, A., Francesco, G., Camilla, E., and Daniele, G. (2017) Panopticism is not enough: Social media as technologies of voluntary servitude, *Surveillance and Society*, 15(2): 204-221.
- Samelova, A. (2014) Post-panoptic panopticism in docile mass media, *human affairs*, 24, 470-480.

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران
سال نهم، شماره پیاپی (۳۱)، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۹، ص ۱-۱۸
نوع مقاله: پژوهشی
تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۰۷

مطالعه روزمره‌شدن نظارت در میان دانشجویان دانشگاه تبریز: یک نظریه زمینه‌ای^۱

محمد عباس‌زاده *، استاد جامعه‌شناسی گروه علوم اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز،

تبریز، ایران

m-abbaszadeh@tabrizu.ac.ir

سجاد مسگرزاده، دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی گروه علوم اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه

تبریز، تبریز، ایران

sajjad_12001@yahoo.com

چکیده

عصر امروز، عصر چرخش‌ها و یا به عبارتی، عصر گذارهاست. یکی از این گذارها، گذار از نظارت مدرن به نظارت پست‌مدرن است؛ موردی که فرامکانی و فرازمانی بودن از ویژگی‌های اصلی آن به شمار می‌رود و در ادبیات پست‌مدرن با نام پاسراسرپین شناخته می‌شود. پاسراسرپین به روزمره‌شدن نظارت دلالت دارد. در مطالعه حاضر برای دستیابی به معانی ذهنی مشارکت‌کنندگان درباره روزمره‌شدن نظارت و شناسایی عوامل زمینه‌ساز آن، از رویکرد کیفی و روش نظریه زمینه‌ای تعدیل‌یافته استفاده شده است. نمونه مورد مطالعه، ۱۶ نفر از دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز؛ راهبرد نمونه‌گیری، نظری و شیوه نمونه‌گیری، هدفمند با لحاظ کردن قاعده بیشترین تنوع بوده است. براساس رویکرد تعدیل‌یافته، داده‌های مصاحبه در دو مرحله کدگذاری (کدگذاری باز و کدگذاری انتخابی) تحلیل و درنهایت، خط داستانی پژوهش پس از برآورد اعتمادپذیری یافته‌ها با کاربرد تکنیک ریگور ارائه شد. یافته‌ها نشان داد براساس معنای ذهنی مشارکت‌کنندگان، محتوای نظارت روزمره، هم در شکل عمودی و هم در شکل افقی آن تا حد زیادی در ارتباط با الگوی مصرف (خوردن، پوشیدن، تماشا کردن، تفریح کردن... و به‌طور کلی چگونگی هزینه کردن) رخ می‌دهد که با اینترنت و فضای مجازی، حالتی فرامکانی، فرازمانی و درونی پیدا کرده است؛ موضوعی که در قالب مقوله مرکزی سرمایه‌داری سیال، زوایای جدیدی از نظارت سیال را به نمایش می‌گذارد و بینش‌های عمیقی را همسو با تقویت بدنه دانشی در حوزه نظارت، فرا روی جویندگان این حوزه قرار دهد.

واژه‌های کلیدی: نظریه زمینه‌ای تعدیل‌یافته، پاسراسرپین، روزمره‌شدن نظارت، اقتصاد سیاسی نظارت، سرمایه‌داری سیال

^۱ این مقاله مستخرج از گزارش نهایی طرح پژوهشی مطالعه جامعه‌شناختی روزمره‌شدن نظارت و عوامل مرتبط با آن با رویکرد کیفی (مورد مطالعه: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز) است.

* نویسنده مسئول: ۰۹۱۴۳۱۸۲۷۹۵

مقدمه و طرح مسئله

در دوران معاصر با پیشرفت‌های فناوری، موارد نظارت فرامکانی، افقی و درونی (برخلاف گذشته که بیشتر مکانی، عمودی و بیرونی بود) افزایش یافته و حضور سلسله‌مراتب قدرت در زندگی روزمره گسترده‌تر شده است. بدون شک، نظارت، یکی از ابعاد اساسی دنیای مدرن است و در بیشتر کشورها مردم، کم‌وبیش آگاه هستند که نظارت چگونه بر آنها تأثیر می‌گذارد. مسافران در فرودگاه، عابران در پیاده‌رو، خریداران در فروشگاه‌ها، رانندگان پشت چراغ قرمز، کاربران فضای مجازی در شبکه‌های اجتماعی و وبسایت‌ها، ارباب رجوع در اداره‌ها و غیره... همگی به‌نوعی از این موضوع آگاهی دارند که در حال نظارت‌شدن هستند. بخشی از این نظارت می‌تواند به امنیت مربوط باشد؛ اما بیشتر آنها به جریان عادی زندگی روزمره مربوط است که به‌طور فزاینده‌ای در حال گسترش است و به بخشی جدایی‌ناپذیر زندگی روزمره تبدیل شده است و به دنبال آن، مسائل و نگرانی‌های اخلاقی و سیاسی مرتبط با آن را ایجاد می‌کند؛ برای مثال، امروزه در بیشتر کشورهای جهان، دوربین‌های مداربسته، ابژه‌های آشنا در اماکن عمومی است. از ورود و خروج به ساختمان تا هنگام خرید برخط، باید اطلاعاتی را در قالب کد ملی یا پسونرد وارد کنیم. هر روز، گوگل جست‌وجوهای ما را یادآوری و ذخیره می‌کند یا صفحه اول یاهو، مطالبی (از قبیل اخبار، تبلیغات، سرگرمی‌ها...) را در مرورگر رایانه ما به نمایش می‌گذارد که قبلاً بیشتر آنها را جست‌وجو و مشاهده کرده‌ایم. داده‌هایی که عاملان دیجیتال و مجازی (مانند شبکه‌های اجتماعی، فروشگاه‌های برخط، شبکه‌های تلفن همراه، ارائه‌دهندگان اینترنت، شرکت‌های بیمه، کارفرمایان شرکت‌ها و غیره...) جمع‌آوری کرده‌اند، ممکن است به‌راحتی در دست بازیگران بخش دولتی، مانند سرویس‌های اطلاعاتی و امنیتی قرار بگیرد. برعکس، داده‌های جمع‌آوری‌شده توسط مؤسسات بخش دولتی، ممکن است به فعالان بخش خصوصی تحویل داده شود یا حتی به آنها فروخته شود؛ به‌عنوان مثال، بیمارستان‌های دولتی، داده‌های مربوط به داروهای مصرفی بیماران را به

شرکت‌های دارویی می‌فروشند یا پلیس، داده‌ها را به شرکت‌های بیمه و غیره می‌دهد (Manokha, 2018: 226-234). امروزه، شبکه‌های مجازی پرترفدار، مانند توئیتر، فیس‌بوک، اینستاگرام و غیره... به کاربران خود این امکان را می‌دهند که به تولیدکننده محتوا و اطلاعات تبدیل شوند؛ اما این محتوا بیشتر با عمومی‌کردن حوزه‌های خصوصی (مانند خوردن، خوابیدن، بیان احساسات و حالات روحی، نمایش بدن، گرایش‌های فکری، و غیره...) انجام می‌شود؛ بنابراین، افراد در نقش خود به‌عنوان تولیدکننده محتوا و اطلاعات، در حال انتشار مقدار زیادی از اطلاعات شخصی و داده‌های مبادله‌پذیر هستند که علاوه بر اینکه سایر کاربران (مانند افراد و سازمان‌ها) از آنها استفاده می‌کنند، سرمایه‌ای برای بخش‌های دیگر، از جمله سایت‌ها و سیستم عامل‌هایی به شمار می‌آید که اطلاعات در آنها تولید می‌شود (Adams, 2013: 218-230). همچنین، این فناوری‌ها با کاهش حریم خصوصی، حضور هم‌زمان در چندین بستر اجتماعی و قرارگرفتن در معرض عقاید ناهمگن، بر میزان انگیزه کاربران برای انطباق اجتماعی و لزوم خودسانسوری تأثیر می‌گذارد (Kwon, 2015: 1417-1435).

به این مسئله، نظریه‌پردازان پست‌مدرن، توجه بیشتری کرده‌اند که با نام پاساسراسربین^۲ مطرح می‌شود؛ برای نمونه، به ایده قلمروزدایی قدرت و انباشت نظارت در آرای دلوز و گاتاری، نظارت سیال^۱ در آرای باومن، ایده چشم الکترونیکی در آرای لایون، ایده جامعه مراقب در آرای ماتیسسن^۳ و یا بردگی داوطلبانه در آرای رومل می‌توان اشاره کرد. تمامی این نظریه‌ها نشان‌دهنده روزمره‌شدن نظارت است؛ نظارتی که اکنون با استفاده از فناوری، همه‌جایی بودن، همه‌کسی بودن و دائمی بودن، ویژگی اصلی آن است و فراتر از مرزهای جغرافیایی و ایدئولوژیکی عمل می‌کند. با وجود این، مطالعات تجربی درباره این مسئله، اندک است. به این مسئله که افراد تا چه حد، چنین نظارتی را احساس می‌کنند و از وجود آن

¹ liquid surveillance

² Post-panoptic

³ Mathiesen

نگرش‌های جدیدی درباره‌ی نظارت شکل گرفت که به دگرگونی اساسی در شیوه‌های نظارتی و شکل‌گیری ایده‌ی سراسرین منجر شد. مالکیت فکری ایده‌ی سراسرین^۱، متعلق به ساموئل بنتام^۲ است؛ اما برادر وی، جرمی بنتام^۳ در سال ۱۷۸۶ در سلسله‌مقاله‌هایی درباره‌ی سراسرین شروع به نظریه‌پردازی کرد و پنج‌سال بعد با ارائه‌ی طرحی قصد داشت دولت لندن را ترغیب کند که ایده‌ی او پروژه‌ی باارزشی برای سرمایه‌گذاری است. نظریه‌ی بنتام به شکلی از معماری در زندان مربوط بود که در آن، زندانیان به علت اینکه همیشه در معرض نظارت بودند و نگهبانان دیده نمی‌شدند، خود به نگهبان خود تبدیل می‌شدند؛ پس، سراسرین، یک رصدخانه بود و منطق عملیاتی آن، بازرسی فعالیت افراد در محیط از مرکز اصلی بود. درحقیقت، سراسرین بنتام به تغییر در سیستم‌های منظم اعمال قدرت اجتماعی اشاره دارد که در جریان آن، قدرت-که پیش‌تر، حاکمیت (پادشاه)، آن را به‌عنوان دستوری بالفعل یا بالقوه و به‌طور مستقیم تجویز می‌کرد- به موضوع عمومی توده‌ای تبدیل شد که در چهارچوب غیرشخصی یک سیستم انتزاعی شکل می‌گیرد و تثبیت می‌شود. در سراسرین، توده‌ی بیرونی نمی‌تواند ناظران خود را ببیند و باید فرض کند که ممکن است کسی تمام‌وقت مراقب آنها باشد. بنتام چنین سیستمی را خانه‌ی کنترل^۴ نامید (Boyen, 2000: 288).

پس از بنتام، دو رویکرد متمایز در نظریه‌ی اجتماعی درباره‌ی نظارت به وجود آمد: ۱. رویکردهای نظارت خنثی که آن را مجموعه‌ای منظم از گردآوری داده‌ها درباره‌ی انسان یا غیرانسان تعریف می‌کند و ۲. رویکردهای منفی نظارت که نظارت را نوعی گردآوری اطلاعاتی نظام‌مند می‌داند که به سلطه، اجبار، تهدید به استفاده از خشونت یا استفاده واقعی از خشونت منجر می‌شود و نگرش غالب در حوزه‌ی مطالعات جامعه‌شناختی است. شناخته‌شده‌ترین رویکرد منفی درباره‌ی نظارت، رویکرد میشل فوکو^۵ (1926-1984) است که علوم

آگاهی دارند و برداشت افراد از چنین نظارتی به چه صورت است، تاکنون به‌طور تجربی توجه زیادی نشده است. در این مطالعه برای بسط‌دادن و شفاف‌سازی مفهوم روزمره‌شدن نظارت، ابتدا مطالعه‌ی نظری مختصری درباره‌ی چرخش در شیوه‌های نظارت انجام شده است؛ سپس با انجام‌دادن مطالعه‌ای تجربی در بین دانشجویان دانشگاه تبریز، برداشت‌ها و محتوای روزمره‌شدن نظارت براساس معنای ذهنی مشارکت‌کنندگان شناسایی شد. واضح است، تجربه‌ی روزمره‌شدن نظارت، شامل گروه خاصی نمی‌شود؛ بلکه جریانی است که بیشتر افراد جامعه را از طبقات مختلف جنسی، سنی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و غیره... دربرمی‌گیرد. با وجود این، دانشجویان (هم با توجه به شرایط سنی و هم با توجه به شرایط در حال تحصیل بودن) به‌طور معمول، در هر جامعه‌ای، جزء افرادی هستند که به استفاده از فنآوری‌های جدید و فضای مجازی، تمایل زیادی دارند و در طول روز، ارتباط بیشتری با آنها برقرار می‌کنند و با ابعاد آنها آشنایی بیشتری دارند (آمار دقیقی در این مورد وجود ندارد؛ ولی براساس مشاهدات می‌توان اذعان کرد که بیشترین کاربران فنآوری فضای مجازی را افراد تحصیل‌کرده و جوانان تشکیل می‌دهند)؛ بنابراین، نمونه‌ی پژوهش از میان آنها انتخاب شد. پرسش‌های پژوهش، دربردارنده‌ی موارد ذیل است:

- آیا دانشجویان احساس می‌کنند بر فعالیت‌های روزمره‌ی آنها نظارت می‌شود؟
- برداشت و معنای ذهنی دانشجویان از «نظارت روزمره» چیست؟
- عوامل زمینه‌ساز روزمره‌شدن نظارت کدام است؟
- چرا چنین نظارتی شکل می‌گیرد یا به عبارت دیگر، «محتوای قدرت نظارت» چیست؟

چهارچوب مفهومی

قبل از نیمه‌ی دوم قرن هجدهم، نظارت به‌طور سنتی، دربردارنده‌ی اشکال عمودی و بیرونی بود که در آن، بازیگران قدرتمندتر به‌طور مستقیم بر بازیگران ضعیف‌تر کنترل داشتند (Nemrin, 2017: 239)؛ اما از نیمه‌ی دوم قرن هجدهم به بعد، نظریه‌ها و

¹ Panopticon

² Samuel Bentham

³ Jeremy Bentham

⁴ Inspection House

⁵ Michel Foucault

دستگاه سرمایه‌داری با تسخیر میل^۲ [پتانسیل بودن] و سرکوب، عمل و آن را در صحنه‌های متفاوت بازتعریف می‌کند. از نظر آنان، قدرت با قراردادن و برانگیختن خود در عناصر اصلی بدن عمل می‌کند؛ یعنی قدرت از بیرون اعمال نمی‌شود؛ در عوض، خود را در فرایندهای اصلی بدن و آگاهی می‌آفریند؛ بنابراین، آنان میل را به‌عنوان پایه و اساس قدرت بررسی کردند. این قدرت، امیال را به اشکال جدید تغییر می‌دهد که آن را سرمایه‌داری می‌نامند که با شکل‌دادن به نیروهای خلاق بالقوه بدن (که مفید و جذب‌شدنی برای روابط قدرت است)، عمل می‌کند (Basturk, 2017: 6-8)؛ پس نظارت در قدرت سرمایه‌داری، نیروی سرکوبگر خشنی نیست؛ بلکه به‌طور کلی به اقتصاد جنسی^۳ وابسته است. این اقتصاد جنسی، بدن‌ها را با حاکمیت و تسخیر امیال، کنترل و مدیریت می‌کند؛ به‌گونه‌ای که به نظر می‌رسد، نیروی خلاق درونی است که بیرون و خارج از رژیم قدرت است (Deleuze and Guattari, 2005: 322). با درونی‌شدن قدرت، برخلاف سراسربین، نظارت، دیگر به مکان وابسته نیست و وضعیتی ایجاد می‌شود که دلوز، آن را جامعه کنترل می‌نامد. نظارت در جامعه کنترل با کدگذاری امیال و فعالیت‌ها همیشه در حال جریان و حرکت است و فرایندی بی‌پایان و نامحدود است (Deleuze, 1992: 3-7). بر همین اساس، دلوز و گاتاری، استدلال فوکو را ناکافی می‌دانند؛ زیرا به‌عقیده آنان، قدرت فقط به دنبال ایجاد بدن‌های بارور شده و مطیع نیست؛ بلکه به دنبال هدایت امیال به سمت کدهای تعریف‌شده و در نتیجه، کنترل همه‌جانبه بدن، علاوه بر یک مکان معین، سیال نیز است (Basturk, 2017: 8-12).

بویان در مبانی معاصر نظارت با الهام از دلوز و گاتاری مطرح می‌کند که نظارت به دو شکل بررسی شده است: ۱. ظرفیت‌های تکنیکی-تکنولوژیکی مرتبط با نظارت پیشرفت کرده‌اند و ۲. خود نظارت به امری رایج در زندگی روزمره افراد تبدیل شده است؛ یعنی نظارت، دیگر فقط تکنیک قدرت

(دانش) را فرمول کلی سلطه، محصورسازی، نرمال‌سازی، تنبیه، طبقه‌بندی و طرد در نظر می‌گرفت (Romele et al., 2017: 5). فوکو در دوران مدرن، تغییری اساسی در سلطه به قدرت را دید. در سلطه سنتی، نمایش تسلط بر بدن‌ها با مجازات اعدام، امری ضروری بود؛ اما تمرکز قدرت، بر زنده نگه‌داشتن بدن‌هاست. در حالی که سلطه، توانایی خود را با شکنجه و مرگ نشان می‌داد، قدرت با سازماندهی فضاها، روابط و بدن‌ها، تأثیر خود را نشان می‌داد؛ بنابراین، قدرت به جای تخریب بدن به دنبال ایجاد بدن‌های مطیع و کنترل‌پذیر است. درحقیقت، سراسربین فوکو، فرایندی است که در جریان آن، بدن به‌عنوان ابژه‌ای تحت نظارت مدیریت می‌شود و این، همان نقطه استانداردسازی سوژه است. این استانداردسازی به فعالیت‌های مناسب و تأییدشده‌ای اشاره دارد که افراد باید خود را با آن سازگار کنند؛ بنابراین، سراسربین به شبکه پیچیده‌ای از کسب هنجار، گفتمان، بدن و فضا مربوط می‌شود. برای فوکو، سراسربین به کنترل همبستگی سوژه و گفتمان، وابسته است و روابط قدرت، که بدن‌های مطیع ایجاد می‌کند، گفتمان سرمایه‌داری اولیه است که به بدن‌های مفید نیازمند است (Basturk, 2017: 3-4). شباهت نظریه فوکو و بتنام در این است که نظارت به مکان و فضای خاصی محدود است. این فضا در نظریه بتنام به زندان محدود می‌شد؛ اما فوکو با فراتر رفتن از نظریه سراسربین بتنام گفت در جوامع مدرن کنونی، بسیاری از مکان‌ها مانند بیمارستان‌های روانی، مدارس، سازمان‌های دولتی و غیره... خصلت سراسربین و زندانگونه دارند و قدرت، نظارت خود را بر بدن‌ها در بیشتر این مکان‌ها اعمال می‌کند.

علاوه بر فوکو، دلوز و گاتاری با تحلیلی عمیق‌تر، نگرشی فراتر از سراسربین ارائه دادند. آنها ایده فوکو را مبنی بر بیرونی و استعلایی بودن قدرت نسبت به سوژه رد کردند. درمقابل، معتقد بودند قدرت نسبت به سوژه، بیرونی نیست؛ بلکه قدرت در مسیرهای درون ماندگار^۱ ریشه دارد (Deleuze and Guattari, 2005: 111-149). در نظر دلوز و گاتاری،

² desire

³ Libidinal economy

¹ immanence

گفتمان، که سوژه را احاطه کرده است، جاودانه می‌کند و سازگاری سوژه را با هنجارهای گفتمان کنترل می‌کند. در سراسرین، سوژه‌ها به‌طور کلی کنترلی ندارند. درمقابل، آنها با چشم سراسرین^۲ کنترل می‌شوند. درحقیقت، منطق چشم سراسرین، برای عادی‌سازی روابط قدرت، عناصر نامرتبط با یکدیگر را قرین و همبسته می‌کند؛ از این‌رو، هدف از نظارت سراسرین، کنترل همبستگی عناصر نامرتبط با یکدیگر در فضاهای خاص است؛ در حالی که در پاسراسرین، تغییر معناداری درباره‌ی کنارگذاشتن ضرورت وجود فضای معین انجام شده است، نظارت در پاسراسرین، نیازمند محصورسازی در فضا نیست؛ زیرا بدون وجود فضا نیز عمل می‌کند؛ یعنی قدرت نظارت، نیاز زیادی به استقرار در مکان معینی ندارد. درمقابل، مانند یک رودخانه جریان دارد و عمل می‌کند. این نکته، موضوع اصلی و بسیار مهم در تغییر ایده از سراسرین به پاسراسرین است. پاسراسرین، جریان قدرتی است که سوژه را به‌صورت بیرونی محدود نمی‌کند؛ بلکه همواره به‌صورت درونی در بین فضا و سوژه در حال عبور و انتقال است. این اتفاق با از میان رفتن جدول زمانی (محدودیت زمانی) سراسرین رخ می‌دهد. در سراسرین، جانشینی بین فضاها وجود دارد (یعنی تغییر و جایگزینی فضایی رخ می‌دهد) و فرایند محدودسازی در فضاهای مختلف به‌طور هم‌زمان بر سوژه اعمال نمی‌شود؛ بلکه یکی پس از دیگری اعمال می‌شود. در طرح فوکو، مسیری بیرونی وجود دارد که فضاهای محصورکننده، شامل آن نمی‌شود و یک راه ممکن برای مقاومت در برابر روابط قدرت وجود دارد؛ در حالی که در نظریه پاسراسرین به‌علت اینکه عملکرد قدرت در بین فضاها به‌طور هم‌زمان در جریان است، به امکان وجود مسیر خارجی، توجه نمی‌شود (Basturk, 2017: 2-6).

لایون در کتاب چشم/الکترونیک^۳، از بین رفتن ضرورت فضای و زمانی در پاسراسرین را نتیجه کاربرد فناوری می‌داند. وی بیان می‌کند، در سراسرین، نظارت مبتنی بر

نیست؛ بلکه ابزاری فرهنگی است که خود افراد، آن را استفاده می‌کنند. بویان با مطرح کردن پنج‌علت استدلال می‌کند که نظارت در سراسرین، جای خود را به پاسراسرین داده است: ۱. تغییر ایده کنترل بیرونی در سراسرین در پاسراسرین به‌علت سازوکار اغوا (یعنی ایجاد تمایل درونی در خود افراد)؛ ۲. تداوم اثر سراسرین با پایایی عملکردهای خود نظارتی که به نرمال‌سازی، اجتماعی‌کردن و غربی‌شدن منجر می‌شود؛ ۳. کاهش تعداد حوزه و موارد نظارت سراسرین با سازوکار شبیه‌سازی، پیش‌بینی‌پذیرکردن و اقدام قبل از وقوع؛ یعنی برخلاف سراسرین، نظارت روزمره یا جامعه کنترل، دربردارنده پیش‌بینی احتمالات برای مدیریت آینده نیز می‌شود؛ اما سراسرین فقط به زمان حال و اهداف از پیش تعیین‌شده تمرکز دارد؛ درنتیجه، نظارت در پاسراسرین بر قدرتی دلالت دارد که گرایش نامحدودی در تصرف و رمزگذاری واقعیت‌های حال و آینده در قالب گفتمان قدرت دارد؛ ۴. تکمیل سراسرین با افزایش سینوپتیک (نظارت از پایین) و ۵. شکست سراسرین در تولید سوژه‌های قابل اعتماد و مطیع (Boyen, 2000: 299-302).

از نظر باشتورک نیز تغییر از سراسرین به پاسراسرین فقط پیشرفت‌های تکنیکی در ظرفیت‌های نظارتی را نشان نمی‌دهد؛ بلکه نشان‌دهنده فرارفتن یا سرریز شدن قدرت نظارت از فضاهای سراسرین [یعنی عنصر مکان] است. همچنان‌که فوکو استدلال می‌کند، سراسرین بر روابط قدرت، در ایجاد سوژه‌های فردی در یک مکان خاص دلالت دارد؛ برای نمونه، دانش‌آموز بودن در مدرسه، نشانه روابط قدرت خاص ناظر بر وابستگی سوژه و فرم گفتمان است. برای فوکو، قدرت سراسرین، سوژه را در فرایندی گفتمانی محصور می‌کند که در جریان آن، سوژه به فردیتی پیش‌بینی‌پذیر تبدیل می‌شود. این فرایند، نیازمند فضای خاصی برای قدرت است که در آن، قدرت، خود را مستقر و ثابت می‌کند. این امر، همان منطق محصورسازی^۱ است. قدرت، نقش خود را در محصورسازی با اعمال دستورالعمل‌های

² Panoptic eye

³ The Electronic Eye

¹ confinement

توسعه داده است، با پیروی از رویکرد تکاملی استراس و کوربین، مبتنی بر کنش متقابل و تفسیرگرایی است و نقش پژوهشگر، تفسیرکردن فرایند شکل‌گیری و طبقه‌بندی داده‌هاست (Kinoshita, 2003 in Okura, 2019: 230); اما تفاوت این رویکرد با رویکرد تکاملی استراس و کوربین در روش کدگذاری است. در رویکرد تعدیل‌شده، کدگذاری نظام‌مند و سخنگیرانه رویکرد تکاملی کنار گذاشته می‌شود و به جای آن، یک روش کدگذاری نرم به کار می‌رود که در جریان آن، مرحله کدگذاری محوری حذف می‌شود. این روش، دربردارنده دو مرحله کدگذاری است که عبارت است از: ۱. کدگذاری باز و ۲. کدگذاری انتخابی. در نهایت، خط داستانی ارائه می‌شود که موضوع را براساس کلمات، مفاهیم، طبقه‌بندی‌ها و طبقه‌بندی مرکزی روایت می‌کند. براساس رویکرد تعدیل‌یافته، ابتدا مبانی نظری و سپس، مسئله پژوهش پیش از اجرای مصاحبه‌ها تعریف شد. همچنین، اشباع نظری در رویکرد تعدیل‌یافته براساس حوزه پرسش پژوهش، زمان و منابع در دسترس برای پژوهش تعیین شد (Kambaru, 2018: 53-56). مشارکت‌کنندگان این پژوهش، ۱۶ نفر از دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز (کارشناسی ارشد و دکتری) بودند. به‌علت شیوع ویروس کرونا و قرنطینه خودخواسته، مصاحبه‌ها با نرم‌افزارهای مجازی و در قالب فایل صوتی ضبط و جمع‌آوری شد. راهبرد نمونه‌گیری، نظری و شیوه نمونه‌گیری، هدفمند با لحاظکردن قاعده حداکثر تنوع بود. نمونه‌گیری نظری تا اشباع داده‌ها ادامه یافت. برای جمع‌آوری داده‌های تجربی، ابزار مصاحبه میدانی و برای اعتباریابی و پایایی پژوهش، رویکرد ریگور^۴ به کار رفت. رویکرد ریگور، دربردارنده رویکردی نظام‌مند درباره طرح پژوهش، تحلیل، تفسیر و ارائه داده‌هاست. در رویکرد ریگور مشخص می‌شود چقدر بین ویژگی‌های پژوهشگر، چهارچوب مفهومی، عامل‌های زمینه‌ای، پارادایم و سنت پژوهش، اهداف و پرسش‌های پژوهش، روش گردآوری و تولید داده‌ها و کدگذاری و فرایند مدیریت داده‌ها انسجام وجود دارد

فناوری محدود بود؛ در نتیجه، فقط به کنترل رابطه سوژه و هنجارها تمرکز داشت؛ در حالی که در پاسراسرین، فناوری دیجیتال و کامپیوتر، این امکان را می‌دهد که وسعت نظارت و مراقبت، فراتر از فضا رود؛ به عبارت دیگر، با فناوری، مراقبت به فرایندی تبدیل می‌شود که هم سریع‌تر و هم در ابعاد گسترده‌تر رخ می‌دهد؛ در نتیجه، مراقبت و کنترل می‌تواند در هر جا و هر زمان وجود داشته باشد (Lyon, 1994: 9). سراسری و هر زمانی بودن نظارت، امکان انباشت نظارت را فراهم می‌کند؛ مفهومی که نخستین بار، دلوز و گاتاری به آن اشاره کرده‌اند. هاگرتی و اریکسون با تأکید بر این مفهوم استدلال می‌کنند که انباشت نظارت^۱ به فناوری (ماشین‌ها) برای ثبت و ساخت داده‌های مجزا و گسسته متکی است و نظارت بیشتر به سمت مشاهده روزمره انسان متمایل شده است. سازوکار انباشت نظارت با جداکردن بدن انسان از قواعد محلی خود و بازجمع‌آوری مجدد آنها در مکان‌ها و موقعیت‌های متفاوت به‌عنوان داده‌های دوبرابره مجزا و مجازی عمل می‌کند؛ به عبارت دیگر، انباشت نظارت با تمایل به جمع‌آوری سیستم‌ها، ترکیب اعمال و فناوری‌ها و ادغام آنان با یکدیگر در یک کل بزرگ خارج از محدوده کشور و دولت عمل می‌کند. در چنین حالتی، سلسله‌مراتب نظارت و نهاد حفظ حریم خصوصی، دگرگونی اساسی می‌یابد. از نظر هاگرتی و اریکسون، انباشت نظارت با فناوری، نشانه پیشرفت «ناپدیدشدن ناپدیدشدن»^۲ است؛ فرایندی که به موجب آن، برای افراد، به‌طور فزاینده‌ای، حفظ ناشناس بودن و حریم خصوصی یا فرار از نظارت نهادهای اجتماعی دشوار است (Haggerty and Ericsson, 2000: 605-620).

روش پژوهش

در این مطالعه، برای بررسی مسئله پژوهش و پاسخگویی به پرسش‌ها از رویکرد کیفی و روش نظریه زمینه‌ای تعدیل‌شده (M-GTA)^۳ استفاده شده است. این رویکرد که کینوشیتا آن را

^۱ surveillant assemblage

^۲ disappearance of disappearance

^۳ modified grounded theory approach

^۴ Rigor

ادبیات فارسی؛ ۱۹ درصد، روان‌شناسی و ۶ درصد، ریاضی بود. همانگونه که گفته شد، هدف این مطالعه کیفی، کشف معنای ذهنی مشارکت‌کنندگان درباره‌ی سازه‌ی روزمره‌شدن نظارت است. در ادامه، برداشت‌های ذهنی مرتبط با مفهوم روزمره‌شدن نظارت همراه با مثال‌ها بررسی شده است.

برداشت‌های ذهنی روزمره‌شدن نظارت

برهنه‌سازی هویت: همانگونه که در کاربرگ تحلیلی شماره ۱ مشاهده می‌شود، این مقوله بر آشکارشدن حوزه‌ی خصوصی و نظارت‌شدن بر آن اشاره دارد؛ به عبارت دیگر، براساس معنای ذهنی مشارکت‌کنندگان، روزمره‌شدن نظارت، کوششی برای دستیابی و نفوذ به حریم خصوصی افراد تلقی می‌شود و عامل دخیل در شکل‌گیری چنین نظارتی از نظر مشارکت‌کنندگان، اینترنت و فضای مجازی است. براساس چنین برداشتی، به روزمره‌شدن نظارت، نگرش منفی وجود دارد و کارکرد چنین نظارتی، بیشتر، رصد علایق و تمایلات افراد برای پیش‌بینی و کنترل‌کردن هویت آنان است.

(Danica et al., 2016: 173-174). اقدامات انجام‌شده در این مطالعه برای دستیابی به ریگور شامل این موارد می‌شود: ۱. بیان علتی منطقی برای مطالعه با برجسته‌کردن ابعاد موضوع با ارائه‌ی بررسی جامع مبانی نظری درباره‌ی موضوع؛ ۲. بیان دقیق پرسش‌های پژوهش؛ ۳. ارائه‌ی علل منطقی درباره‌ی تصمیم‌گیری‌های روش‌شناختی؛ ۴. کنترل اعضا؛ ۵. مقایسه یافته‌های پژوهش با مطالعات پیشین و ۶. کسب اطلاعات دقیقاً موازی.

یافته‌ها

۱۵ نفر از این دانشجویان، مجرد و یک نفر متأهل بود. میانگین سنی مشارکت‌کنندگان، تقریباً ۲۹ سال بود و بیشترین سن، ۳۸ و کمترین سن، ۲۴ گزارش شد. درباره‌ی میزان تحصیلات، ۳۱ درصد پاسخگویان، دانشجوی دکتری و ۶۹ درصد، دانشجوی کارشناسی ارشد بودند. ۷۸ درصد پاسخگویان، محل سکونت خود را شهر و ۲۲ درصد روستا اعلام کردند. رشته‌ی تحصیلی ۳۸ درصد (۶ نفر) دانشجویان، جامعه‌شناسی؛ ۱۹ درصد (۳ نفر)، مکانیک؛ ۱۲ درصد (۲ نفر)، اقتصاد؛ ۶ درصد (۱ نفر)،

جدول ۱- کاربرگ تحلیلی مقوله‌ی برهنه‌سازی هویت

Table1-Analytical worksheet of identity stripping

مقوله	برهنه‌سازی هویت
برداشت نظری	براساس معنای ذهنی مشارکت‌کنندگان، روزمره‌شدن نظارت، کوششی برای دستیابی و نفوذ به حریم خصوصی افراد تلقی می‌شود. این کار با هدف رصد علایق و تمایلات افراد برای پیش‌بینی و کنترل‌کردن هویت افراد انجام می‌شود.
عامل دخیل	تلفن همراه، اینترنت و فضای مجازی مثال‌ها
	خیلی بدم میاد از این آپشن گوگل یا اینستا (ذخیره‌ی فعالیت‌ها) حس می‌کنم همیشه در حال دیده شدن هستم و الانم درحقیقت هستش؛ یعنی هر کاری در فضای مجازی (حتی سرچ کردن) در حال دیده شدن هستش و باعث می‌شه این حس رو داشته باشم که تحت کنترل هستم. هر کار و حرکتی در حال نظارت شدن هستش. فضای مجازی بیشتر داره محدودیت و کنترل ایجاد می‌کنه تا آزادی و این قضیه خیلی نامحسوس هستش. توی واقعیت و توی اتاق خودم کمتر کنترل می‌شم تا صفحه‌ی مجازی.
	شخصاً دوس دارم گوشیم بیشتر خاموش باشه و اینترنت نباشم. این نظارت همیشه رو از وقتی که گوشی دارم، احساس می‌کنم. وقتی گوشی باهامه یا بیرون می‌رم دوربین‌ها رو می‌بینم، با خودم می‌گم: الان چند نفر دارن منو می‌بینن. جاهایی که می‌رم، دیده می‌شه به واسطه‌ی گوشی یا حرف که می‌زنم ممکنه شنیده بشه و ترجیح می‌دم هیچ کدوم از اینا نباشه و زندگی نرمال داشته باشم.
	یک آدمه که آنالیزت می‌کنه که چی‌ها رو داری می‌بینی، چی‌ها رو دوست داری و بعد طبق لایک‌هایی که کردی، دسته‌بندی می‌کنه و یک جورایی بهت می‌گه که شخصیت اینه و برای من همچین حسی داره. اطلاعات رو از خودت می‌گیره، دسته‌بندی می‌کنه و تحویل می‌ده که تو بفهمی داری چیکار می‌کنی و به چه چیزهایی علاقه‌مندی.

آن، ابژه نظارت، موضوعی نرمال و سوژکتیو (سوژه‌محور) است که بیشتر در الگوی مصرف و فعالیت‌های اقتصادی دیده می‌خورد (Bauman and Lyon, 2013: 106-110). ساملوا^۱ نیز مانند باومن بر سیالیت نظارت در عصر حاضر تأکید می‌کند و نتیجه می‌گیرد که فناوری، به‌ویژه رسانه‌های جمعی، ویژگی سیالیت را به سراسربین فوکو افزوده و حالت پسا سراسربین ایجاد شده است. وی استدلال می‌کند که رسانه‌های جمعی با روح ویرایشگر^۲ و روتین‌سازی^۳، سوژه‌های رسانه‌ای مطیع را می‌آفریند. هدف روح ویرایشگر و روتین‌سازی، این است که افراد بدون تأمل فقط انجام‌دهنده، یعنی عمل‌کننده باشند. همه تولیدکنندگان رسانه‌های جمعی، «قدرت» دارند سیستم انتخاب روزانه را ایجاد کنند، شکل دهند و تغییر دهند. روح ویرایشگر، همانند سازوکاری که زندگی رسانه‌ای را تنظیم و کنترل می‌کند، محصولات خود (سوژه‌های تولیدشده) را در جزئی‌ترین موضوعات، کنترل و تنظیم می‌کند. روح ویرایشگر به‌صورت نظام‌مند، مداوم و پایدار، سوژه‌های مطیع رسانه‌ای را تولید می‌کند که اتفاقاً احساس آزادی نیز می‌کنند (Samelova, 2014: 474-478)؛ بنابراین، اینستاگرام و نرم‌افزارهای مشابه، با افزودن امکانات بیشتر، مانند امکان اعلام موقعیت مکانی، پخش زنده، اشتراک‌گذاری عکس و فیلم همراه با متن و امکان اظهار نظر (کامنت گذاشتن) هم امکان جمع‌آوری اطلاعات درباره افراد را در حجم گسترده برای تنظیم و کنترل بیشتر و هم همگانی‌شدن و بازتولید گفتمان هنجاری مبتنی بر نمایش الگوی مصرف را فراهم می‌کند.

استاندارسازی مصرف‌محور: مطابق این مفهوم، یافته‌ها نشان می‌دهد براساس معنای ذهنی مشارکت‌کنندگان، روزمره‌شدن نظارت با تحمیل کدهای رفتاری و هنجاری اعمال می‌شود که پیامد چنین نظارتی، شکل‌گیری هویت‌های هم‌شکل و مطیع است. اصلی‌ترین کد رفتاری و هنجاری مستخرج از معنای ذهنی مشارکت‌کنندگان، نمایش الگوی مصرف و سبک زندگی است که براساس نیروی همگانی‌شدن جریان نمایش الگو مصرف و سبک زندگی شکل می‌گیرد. در این وضعیت، نمایش الگوی مصرف و سبک زندگی، معیاری برای کسب مقبولیت اجتماعی محسوب می‌شود؛ موضوعی که در آرای باومن و لایون، رسیدن به نقطه استاندارد تعبیر شده است. از نظر باومن و لایون، نظارت، امروزه نوعی فرایند آماری نشان‌دادن نقطه استاندارد است؛ اما نرم‌های استانداردشده، امروزه به ناهنجاری اشاره ندارند؛ بلکه به موضوع و الگوی مصرف اشاره دارد. در نظارت روزمره (پسا سراسربین)، هدف قدرت، بسیج کردن افراد تحت یک گفتمان هنجاری (الگوی مصرف) است و ارتباط افراد با یکدیگر را براساس این هنجار مطلق تنظیم می‌کند؛ یعنی پسا سراسربین با کدهای تحمیلی، افراد را به سوژه‌های یک‌شکل تبدیل می‌کند که این کدها را خود سوژه‌ها بازآفرینی [بازنمایش] می‌کنند و نظارت، معمولاً برای کنترل و ایجاد منابع اطلاعاتی درباره فعالیت‌های اقتصادی، مانند آنچه مردم هزینه می‌کنند، می‌خورند، می‌پوشند، تماشا می‌کنند و غیره... به کار گرفته می‌شود. عامل اصلی در ایجاد این منابع اطلاعاتی، فناوری‌های پیشرفته (مانند فناوری‌های بیومتریک و تشخیص چهره) و رشد شبکه‌های اجتماعی متشکل از صدها میلیون کاربر است که حجم وسیعی از داده‌های مربوط به اشخاص را در اختیار بخش‌های دولتی و به‌ویژه، نهادهای تجاری غول‌پیکر قرار می‌دهد. این فناوری‌ها به شکل‌گیری نظارت «همه‌گیر» یا «سیال» منجر می‌شود. از نظر باومن و لایون، نظارت سیال از ویژگی‌های مدرنیته سیال است که در

¹ Anna Samelova

² Editor's Spirit

³ Routinization

جدول ۲- کاربرد تحلیلی مقوله استانداردسازی مصرف‌محور

Table 2- Analytical worksheet of consumption- centered standardization

مقوله	استانداردسازی مصرف‌محور
برداشت نظری	براساس معنای ذهنی مشارکت‌کنندگان، روزمره‌شدن نظارت با تحمیل کدهای رفتاری و هنجاری مبتنی بر نمایش الگوی مصرف و سبک زندگی اعمال می‌شود که پیامد چنین نظارتی، شکل‌گیری هویت‌های هم‌شکل و مطیع است.
عامل دخیل	اینترنت و فضای مجازی
	مثال‌ها
	<p>فضای مجازی، یک‌سری نظم‌ها و قواعد رو به ما تحمیل می‌کند؛ برای مثال، همین شوآف‌کردن. اگر شوآف کنی، مقبولی و اگر نکنی، منزوی هستی و ما رو از خود واقعیمون دور می‌کنه و خودمون رو به چیزی دیگه‌ای تبدیل می‌کنیم. خودش همون کنترل‌کردن رفتار و عقاید ماست.</p> <p>فضای مجازی، جای آزادی؛ ولی محدود می‌شیم به چیزهایی که برای ما تغذیه می‌کنن، برای ما فراهم می‌کنن؛ یعنی با چیزهای سطحی و معمولی مثل خوردن و پوشیدن و... دهنمون تغذیه می‌شه و به منطبق فضای مجازی فکر نمی‌کنیم. آدم‌ها رو از نظر ذهنی، به نظر من محدود می‌کنه.</p> <p>توی اینستا همه می‌خوان شوآف کنن. توی اینستا مردم دوس دارن خودشونو پولدارتر و خفن‌تر و خوشحال‌تر نشون بدن.</p> <p>البته که توی این شبکه‌های مجازی باب شده که انگار هی تو گوش مردم می‌کنن که شوآف کنین. چی می‌خورن، کجا می‌رن، چی می‌پوشن این چیزا دیگه... و تقریباً یک چیز همگانی شده است.</p> <p>افراد علاقه به شوآف دارن. خیلی دوست دارن نشون بدن که زندگی خیلی خوبی دارن و مرفه هستش زندگیشون. خیلی از نظر اجتماعی بالا هستن و با نشون دادن این چیزها هست که رضایت پیدا می‌کنن و حس برتری بهشون دست می‌ده. کلاً لذت می‌برن و حس خفن بودن و عالی بودن بهشون دست می‌ده.</p> <p>و خیلی‌ها هستن که واقعاً دوست دارن مقبول جامعه باشن و اونجوری باشن که جامعه می‌پسنده و جوی که در جامعه داریم، دقیقاً همین شوآف‌کردن هستش. کسی که حریم خصوصی خودش رو شیر می‌کنه، از نظر اجتماعی بالاتره؛ چون معیارهای الان و امروزی جامعه، همین مصرف‌گرایی هستش و این کار رو می‌کنن تا مورد قبول واقع بشن.</p> <p>آدم‌ها بیشتر دنبال این هستن که یکی تأییدشون کنه و دیده بشن؛ بابت غذایی که درست کردن، بابت پوششی که دارن یا حالا بابت ظاهر یا سبکی که دارن، تأیید یا تشویق بشن.</p> <p>اینکه وقتی چیزی شیر می‌کنم، نظرات مخاطب‌هام برام مهمه و هم اینکه به آدم اعتماد به نفس می‌ده و هم اینکه وقتی ازت تعریف می‌کنن به آدم حس خوبی می‌ده، وقتی که نظرات مثبتی می‌گیرم.</p>

ذخیره فعالیت‌ها به‌ویژه، جست‌وجوهای افراد در محیط مجازی، عامل مهمی در پیش‌بینی مشکلات و نیازهای آینده انسان‌هاست و ۳. کاربرد محور بودن: از نظر مشارکت‌کنندگان، چنین نظارتی، نقش تسهیل‌کننده برای کاربران دارد و نوعی احساس ارزش و اهمیت قائل‌شدن به کاربر را در افراد ایجاد می‌کند؛ به‌گونه‌ای که رصد علایق و سلیقه‌ها به‌طور کلی، حوزه خصوصی بد نیست؛ بلکه نوعی احساس ارزشمند بودن را به افراد منتقل می‌کند. براساس یافته‌های مستخرج از مصاحبه‌ها گفتنی است این سه گفتمان، نوعی تکنیک‌های اغواسازی است که با کمک فناوری عمل می‌کند؛ پس نظارت در جریان نوعی اغواسازی فناوری محور رخ می‌دهد که درنهایت، به شکل‌گیری نظارت اجتماع‌محور منجر می‌شود.

نظارت اجتماع‌محور: براساس یافته‌های مطالعه، این مفهوم به وضعیتی اشاره دارد که در آن، نظارت به‌واسطه فناوری، خود را مشروع و اجتماع‌محور جلوه می‌کند. براساس معنای ذهنی مشارکت‌کنندگان، این مشروع‌سازی با سه گفتمان رخ می‌دهد: ۱. گفتمان امنیت: مشارکت‌کنندگان اعلام کردند که با دیدن دوربین‌های مداربسته در اماکن عمومی، مانند پارک‌ها و مراکز خرید احساس امنیت می‌کنند؛ زیرا در صورت بروز هر گونه مشکل، مانند سرقت، ابزار ناظر و پیگیر، همین دوربین‌های مداربسته تلقی می‌شود؛ یا به‌طور مثال، جی‌پی‌اس و دریافت اطلاعات از کاربران و رصد فعالیت‌های افراد در محیط‌های مجازی، عامل مهمی در پیگیری جرائم، دستگیری مجرمین و نجات جان انسان‌هاست؛ ۲. پیش‌بینی و کنترل مخاطرات آینده: از نظر مشارکت‌کنندگان،

جدول ۳- کاربرد تحلیلی مقوله نظارت اجتماع محور

Table 3- Analytical worksheet of Community-based surveillance

مقوله	نظارت اجتماع محور
برداشت نظری	نظارت خود را با گفتمان امنیت، کاربرمحور بودن، پیش‌بینی و کنترل آینده مشروع و اجتماع محور جلوه می‌کند. این گفتمان‌ها درحقیقت، نوعی تکنیک‌های اغواسازی است که با کمک فناوری عمل می‌کند.
عامل دخیل	اینترنت، فضای مجازی و دوربین مداربسته
مثال‌ها	این جور نظارت خوبه دیگه. اینکه نرم‌افزارها فعالیت‌های ما رو ذخیره می‌کنن، برای اینه که نرم‌افزار یوزر محور هستش و یوزر محورتر می‌کنش؛ یعنی اینکه کار من کاربر رو ساده‌تر می‌کنه. قبلاً اگر سرچ یک ساعت طول می‌کشید، الان زود پیدا می‌کنم. اینکه جی‌پی‌اس هست و اطلاعات می‌گیرن موقع ثبت نام، من بیشتر از دید پلیسی به قضیه نگاه می‌کنم. آخه چون من خودم مستند و فیلم پلیسی و کارآگاهی زیاد می‌بینم. چون دقیقاً همین جی‌پی‌اس و اطلاعات و این چیزهاست که کمک می‌کنه بتونن خلافکارها رو دستگیر کنن یا یکی که احتیاج به کمک داره و بدونن که جونش در خطر ه برن سریع نجاتش بدن. به نظر، چیز بدی نیستش. به‌خصوص اینکه یک برنامه دیدم در تی‌وی راجع به همین ذخیره‌کردن سرچ‌ها توی محیط مجازی و فهمیدم از طریق سرچ‌کردن می‌تونن جامعه‌های آماری رو تشخیص بدن؛ مثلاً راجع به یک بیماری با توجه به سرچ‌هایی که درباره اون شده بود، تشخیص می‌دن در ۵ سال آینده، اون بیماری قراره شیوع پیدا کنه یا کمتر بشه و می‌تونن آینده رو پیش‌بینی کنن. ولی می‌تونه مفید هم باشه. خیلی از جرائم با پیگیری همین اطلاعات می‌تونن پیدا کنن و مجرم‌ها شناسایی بشن و همچین، می‌تونه جلوه حقیقی بده به آدمی که تو فضای مجازی (هویت‌دهی) و دروغی نباشه و بدونیم که با کی یا چی سروکار داریم. منطقیه که تو جاهای عمومی، دوربین مداربسته باشه؛ مثل پارک و اتفاقاً حس امنیت می‌ده. من در مورد نرم‌افزارهایی که ساخت ایران نیستن، زیاد بدبین نیستم و اگر اطلاعات یا دسترسی‌هایی از ما می‌خوان، بیشتر واسه راحت‌تر کردن کار ما هستش؛ مثلاً وقتی واتساپ، اجازه دسترسی به کانتکت‌های منو می‌خواد، واسه اینه که بتونم دوستانم دعوت کنم به واتساپ یا یک پیام به همه اونا بره که منم دارم از واتساپ استفاده می‌کنم یا اگر اینستا اجازه دسترسی به گالری من رو می‌خواد، واسه اینه که بتونم از گالری استوری یا پست بذارم. من از یکی از استادها شنیدم که گوگل با این کار (ذخیره‌کردن سرچ‌ها) یک سری داده‌ها جمع می‌کنه که ببینه شما به چی علاقه دارین و تبلیغات رو با توجه به سلیقه شما میاره. تو حیطه علاقه شما براتون تبلیغات میاره. گرفتن اطلاعات و ذخیره‌کردن فعالیت‌های ما اینا همش به‌خاطر اینه که این نرم‌افزارها یک قانون کلی دارن که علاقه همه رو در نظر بگیرن تا بتونن خدمات و امکانات بیشتری بدن. به جورایی مشتری‌مداری دیگه... دوربین مداربسته آگه جای شلوغ باشه، احساس امنیت بهم دست می‌ده. آگه بخوان چیزی ازم بدزدن، حداقل دستم به یک جایی بند هستش و می‌تونم پیگیری کنم.

نظارت سینوپتیکن^۲ است که با پیشرفت و افزایش استفاده از فناوری رسانه‌ای در مدرنیته متأخر، نظارت از پایین، افزایش زیادی داشته است؛ یعنی هر کس، ناظر و مشاهده‌گر دیگری است و عموم افراد بر یکدیگر نظارت دارند. از نظر ماتیسن، امروز، مردم بر یکدیگر نظارت و مراقبت مستمر دارند؛ یعنی نظارت، عملی فرهنگی است که افراد، روابط اجتماعی خود را با آن تنظیم می‌کنند؛ پس در استدلال ماتیسن، تکنیک‌های قدرت مرتبط با نظارت، امروزه با سازگار کردن خود با فعالیت‌های فرهنگی و تکنیک‌های فردی (نظارت از پایین)،

نظارت فردمحور: براساس یافته‌های مطالعه، این مفهوم به وضعیتی اشاره دارد که در آن، افراد به‌طور دائم، ناظر یکدیگر هستند و افراد، خود به محور نظارت تبدیل می‌شوند. در این حالت، ابژه نظارت قدرت و یا ساختار خاصی نیست؛ بلکه تک‌تک افراد، ناظر و کنترل‌کننده یکدیگر هستند. در این ارتباط، ماتیسن با طرح مفهوم جامعه مراقب^۱ استدلال می‌کند، نظارت، دیگر تکنیک قدرت وابسته به علل حاکمیتی و دولتی نیست؛ واقعیت نظاره‌گر (مراقب) به عملی فردی و همه‌جایی در زندگی روزمره تبدیل شده است. این حالت از نظر ماتیسن،

² Synopticon¹ Viewer Society

آن تبدیل شده است؛ یعنی سرمایه‌داری مصرف‌کننده با اینترنت و فضای مجازی، حالتی فرامکانی، فرازمانی و درونی پیدا کرده است. بر همین اساس، مقوله سرمایه‌داری سیال به‌عنوان مقوله مرکزی مطالعه استخراج شد. درحقیقت، برهنه‌سازی هویت، استانداردسازی مصرف‌محور، نظارت اجتماع‌محور و نظارت فردمحور، تکنیک‌های نظارت در سرمایه‌داری مصرف‌کننده است که با فناوری، حالت سیال به خود گرفته است. این تکنیک‌ها به‌صورت یک سازوکار عمل می‌کند. در جریان این سازوکار، برهنه‌سازی هویت (با هدف دسترسی و نفوذ به حریم خصوصی) برای تنظیم و کنترل بیشتر انجام می‌شود. هدف اصلی تنظیم، کنترل و شکل‌گیری سوژه‌های استاندارد و هم‌شکل براساس کدهای هنجاری مصرف‌محور است؛ اما برهنه‌سازی هویت و استانداردسازی مصرف‌محور به‌صورت نیروی بیرونی یا ساختاری انجام نمی‌شود؛ بلکه در جریان درونی‌سازی و تبدیل‌شدن نظارت به فرهنگ به‌صورت تکنیکی فردی و درونی رخ می‌دهد. نرم‌افزارهای شبکه‌های مجازی، به‌ویژه اینستاگرام با قابلیت‌هایی که دارد (اعلام موقعیت مکانی، پخش زنده، اشتراک‌گذاری عکس و فیلم همراه با متن و امکان اظهار نظر)، مهم‌ترین ابزار به‌کارگیری تکنیک‌های فردی نظارت مبتنی بر مصرف است. نمایش زندگی روزمره و حریم خصوصی در اینستاگرام، نمونه‌ای از تکنیک‌های فردی است که بارها مشارکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها به آن اشاره کردند. همچنین، برهنه‌سازی هویت با اجتماع‌محورکردن نظارت مشروع می‌شود. عوامل دخیل در این مشروع‌سازی گفتمان‌های تأمین امنیت، پیش‌بینی و کنترل مخاطرات آینده و کاربرمحوربودن است. درحقیقت، نظارت در سرمایه‌داری مصرف‌کننده با به‌کارگیری تکنیک‌های مبتنی بر نظارت فردمحور و اجتماع‌محور، افراد را با میل و اراده خود به سوژه نظارت تبدیل می‌کند. درنهایت، سرمایه‌داری مصرف‌کننده با سازوکار نظارت مبتنی بر الگوی مصرف بازتولید می‌شود. شکل شماره ۱، برداشت‌ها از نظارت روزمره و سازوکار نظارت مبتنی بر الگوی مصرف در سرمایه‌داری سیال را نشان می‌دهد.

سازوکار کنترل را درونی و نورمال‌سازی کرده‌اند و آن را به فراتر از مکان محدود گسترش داده‌اند (Mathiesen, 1997: 228-231)؛ برای مثال، به پدیده اشتراک‌گذاری زندگی خصوصی در فضای مجازی می‌توان اشاره کرد که در آن، نظارت به فرهنگ و تکنیکی فردی تبدیل شده است. زمانی که فرد، تصویر یا ویدئو خصوصی از خود را در صفحه مجازی به اشتراک می‌گذارد، خود را در معرض نظارت دیگران قرار می‌دهد و این عمل به خودتنظیمی هم برای فرد و هم برای دیگران منجر می‌شود؛ اما نکته مهم در مصاحبه‌ها این است که قدرت مرتبط با نظارت، که به‌صورت سینوپتیک رخ می‌دهد، همان استانداردسازی مصرف‌محور است؛ یعنی براساس معنای ذهنی مشارکت‌کنندگان، افراد بیشتر ناظر الگوی مصرف و فعالیت‌های اقتصادی (خوردن، پوشیدن، تفریح‌کردن...) یکدیگر هستند؛ به عبارت دیگر، قدرت نظارت مبتنی بر الگوی مصرف اکنون درونی شده است و از پایین و براساس تکنیک‌های فردی رخ می‌دهد.

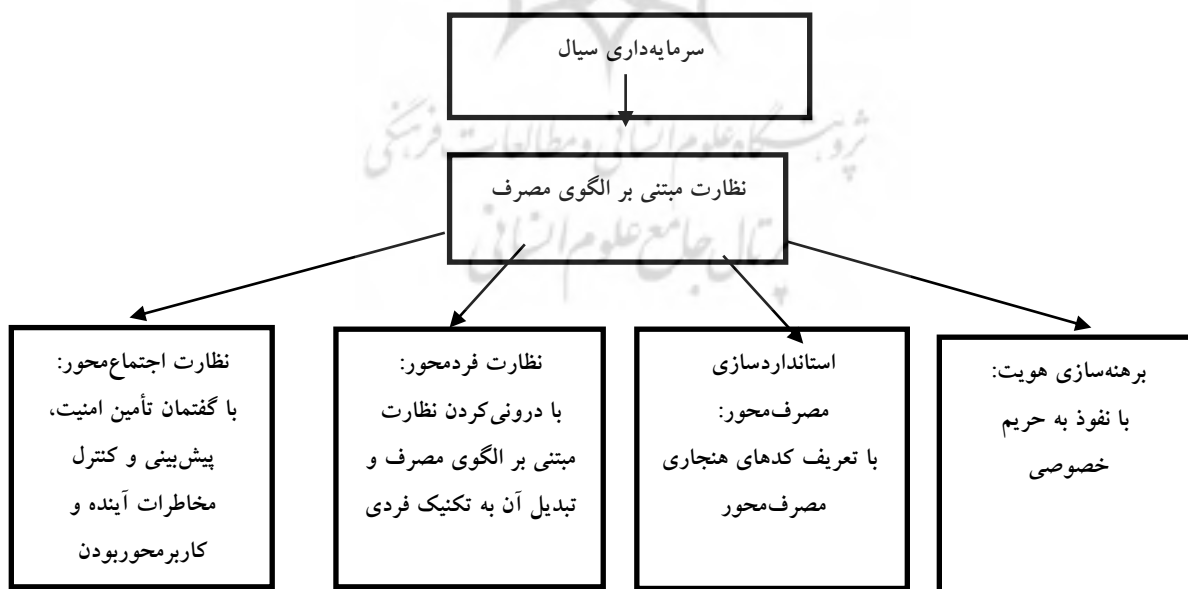
خط داستانی: سرمایه‌داری سیال

براساس یافته‌های پژوهش، برداشت‌های ذهنی از نظارت روزمره در قالب چهار مقوله اصلی طبقه‌بندی شد. این مقولات عبارت است از: برهنه‌سازی هویت (دسترسی به حریم خصوصی)، استانداردسازی مصرف‌محور (تعریف سوژه استاندارد براساس الگوی مصرف)، نظارت اجتماع‌محور (تأمین امنیت، پیش‌بینی مخاطرات و کاربرمحوربودن نظارت) و نظارت فردمحور (نظارت درونی همه‌گیر از پایین). همچنین، مشخص شد نظارت روزمره تا حد بسیار زیادی با فناوری، به‌ویژه فناوری‌های اینترنتی و ماهواره‌ای در حال وقوع است؛ اما پرسشی که هنوز بی‌پاسخ مانده است، این است که چرا چنین نظارتی شکل می‌گیرد یا به عبارت دیگر، محتوای قدرت نظارت چیست. برای پاسخگویی به این پرسش، با کدگذاری انتخابی مشخص شد گفتمان سرمایه‌داری مصرف‌کننده یا اقتصاد مصرف‌کننده، عامل اصلی چنین نظارتی است؛ گفتمانی که اکنون با فناوری سیال‌بودن به ویژگی اصلی

جدول ۴- کاربرد تحلیلی مقوله نظارت فردمحور

Table 4- Analytical worksheet of individualization of surveillance

مقوله	نظارت فردمحور
برداشت نظری	این مفهوم به وضعیتی اشاره دارد که در آن، افراد به‌طور دائم، ناظر یکدیگر هستند و افراد خود به محور نظارت تبدیل می‌شوند. در این حالت، ابژه نظارت، قدرت و یا ساختار خاصی نیست؛ بلکه تک‌تک افراد، ناظر و کنترل‌کننده یکدیگر هستند.
عامل دخیل	اینترنت و فضای مجازی
	مثال‌ها
	راستش، من این نظارت رو خیلی حس می‌کنم. اینکه هر کاری می‌کنیم، تحت نظارت یک شخص یا یک فضا یا یک محیط یا یک تعدادی افراد هستش. موقع خرید حتی حس می‌کنم یک کنترلی روی ما هست که باعث می‌شه دقیقاً کارهایی که دلمون می‌خواد رو انجام ندیم؛ مثلاً می‌گیم اگه اینو بپوشم یا بخرم، بقیه چی می‌گن!
	اینکه ما بدونیم که ممکن رصد بشیم از طرف کسی یا چیزی و حالا هر چیزی رو لایک نکنیم یا هر چیزی رو سرچ نکنیم؛ مثلاً من برادرمو اینطوری چک می‌کنم که حواسش باشه جای بد نره توی اینستا یا گوگل. می‌تونیم آدم‌ها رو اینطوری بشناسیم که علایق و سلیقه‌شون چیه و چیا دوس دارن یا چی بیشتر داره سرچ می‌شه؛ چون یک سطحی از سواد و فرهنگ آدم‌ها رو نشون می‌ده. یک نگاهی به طرز تفکر آدم‌ها و دوستان پیدا می‌کنی، شروع به قضاوت می‌کنی که ایا این شکلی فک می‌کنه یا دنبال این چیزاست.
	مثلاً اینستا خودم خیلی حواسم هست که چی رو لایک می‌کنم؛ چون که ممکنه آدم‌ها ببینن که مثلاً لایک کنن یا نکنن اینا رو در نظر می‌گیرم. از نظرم توی دنیای واقعی، بیشتر احساس آزادی دارم و کنترل، کمتر هستش؛ چون آدم‌ها کمتر توجه می‌کنن بهت.
	درباره نظارت، خیلی وقت‌ها ترجیح دادم که خونه بمونم و بیرون نرم؛ یعنی بیرون اومدن تو شهر خودم خب دوستام هستن که همیشه سعی کردم پیششون خوب جلوه بدم خودمو، چه ظاهری چه جور دیگه که با کی هستم و با کی نیستم؛ مثلاً کلی باید وقت بذار به خودم برسم، لباس تکراری نپوشم، این چیزا دیگه.... یا مثلاً هیچ وقت از محله‌های پایین یا جاهای بی‌کلاس خرید نمی‌کنم؛ چون می‌گم ممکنه یکی از آشناهام و دوستام ببینن. الان می‌دونین زندگی همه به همدیگه خیلی مربوطه؛ یعنی همه نگاه می‌کنن و به خودشون زندگی من رو ربط می‌دن و این اذیت‌کننده‌اس.
	چیزی که برام همیشه مهم بوده، کیفیت عکس بوده که توی پیجم کیفیت عکسام خوب باشه؛ چون خب همه می‌بینن دیگه. خوب باشه، یعنی خب مثلاً نمی‌شه که با سر و وضع بد یا مدل بد عکس بذاری! خب مثلاً به جای خوب می‌ری یا لباسی که دوس داری رو پوشیدی، خب آدم هوس می‌کنه عکس بذاره دیگه! البته اگه خوب بیفتی.

شکل ۱- برداشت‌ها از نظارت روزمره و سازوکار نظارت مبتنی بر الگوی مصرف

Fig 1- Perceptions of everyday life surveillance and mechanism of consumption- centered surveillance

بحث و نتیجه

در این مطالعه، ابتدا با مرور مبانی نظری، نظارت و شیوه‌های آن در دوره‌های مختلف تاریخی بررسی شد. در این بررسی مشخص شد شیوه‌های نظارت سنتی، حالت عمودی و بیرونی داشت و بیشتر با مجازات بدن در قالب شکنجه و مرگ اعمال می‌شد تا بدن‌های غیرنرمال را از بین ببرد. از قرن هجدهم به بعد، شیوه‌های مدرن نظارت با نام سراسربین ظهور کرد. شیوه نظارت سراسربین، ویژگی سرمایه‌داری اولیه است که برخلاف نظارت سنتی، با اعمال هنجارهای مطلق به صورت درونی اعمال می‌شود و به جای مرگ و نابودی سعی در ایجاد بدن‌های مطیع دارد که به لحاظ اقتصادی، سودمند و مفید باشد. فوکو چرخش در شیوه مجازات در اروپا و امریکای شمالی را بین سال‌های ۱۹۷۱ تا ۱۸۱۰ براساس همین روابط قدرت اقتصادی تبیین می‌کند. با وجود این، در دهه‌های اخیر (از اواخر قرن گذشته تاکنون)، همانگونه که مطرح شد، بسیاری از اندیشمندان (باومن، لایون، ماتیسن، دلوز، گاتاری) بر این باورند که نظارت، شکل جدیدی به خود گرفته است و از حالت سراسربین فراتر رفته است. شکل جدید نظارت، همانگونه که در مبانی نظری مطرح شد، با نام پاسراسربین مطرح است. تفاوت اصلی پاسراسربین با سراسربین در همه‌جایی، همه‌زمانی و افقی بودن آن است. پاسراسربین سیال، قابل حرکت و قابل انتقال است؛ یعنی برخلاف سراسربین به مکان خاص وابسته نیست. پاسراسربین فقط به منشأ قدرت وابسته نیست؛ بلکه همانگونه که ماتیسن مطرح می‌کند، عملی است فردی که اعضای جامعه درباره هم انجام می‌دهند و هرکس ناظر دیگری است.

در این مطالعه، شیوه نظارت پاسراسربین با نام روزمره‌شدن نظارت، مفهوم‌پردازی شد و هدف اصلی، بررسی برداشت و معنای ذهنی دانشجویان از نظارت روزمره و عوامل دخیل و زمینه‌ساز آن بود. براساس معنای ذهنی مشارکت‌کنندگان، محتوای نظارت روزمره (هم در شکل

عمودی و هم در شکل افقی) تا حد زیادی در ارتباط با الگوی مصرف رخ می‌دهد و فناوری و به‌ویژه نرم‌افزارهای شبکه‌های اجتماعی، ابزار اصلی شکل‌گیری آن است. شبکه‌های اجتماعی مجازی، به‌ویژه اینستاگرام، برهنه‌سازی هویت، نظارت فردمحور، استانداردسازی مصرف‌محور و نظارت اجتماع‌محور را، به‌عنوان تکنیک‌های نظارت در سرمایه‌داری مصرف‌کننده ممکن می‌کند؛ در نتیجه، نظارت مبتنی بر الگوی مصرف به صورت خودخواسته و همیشگی در حال وقوع است. مطابق یافته‌های این مطالعه، رومل^۱ با بررسی رابطه نظارت و پاسراسربین در رسانه‌های اجتماعی بیان می‌کند که در فناوری رسانه‌های اجتماعی، نظارت و پاسراسربین فقط مسائل قدرت و کنترل بر افراد نیست؛ بلکه به همین ترتیب، خود افراد، آنها را شکل می‌دهند؛ یعنی در رسانه‌های اجتماعی، قدرت همیشه توسط کاربران، خود را پیکربندی و تنظیم مجدد می‌کند و این موضوع برخلاف ادعاهای مطرح‌شده است که اعتقاد دارد محیط‌های مجازی، افراد را از محدودیت‌های جسمی و اجتماعی آزاد می‌کند. رومل چنین وضعیتی را بردگی داوطلبانه^۲ توصیف می‌کند (موضوعی که در این مطالعه با نام نظارت فردمحور مقوله‌بندی شد). بردگی داوطلبانه، مفهومی سیاسی است که برای نخستین بار، ایتین دو لا بوتی^۳ در قرن شانزدهم ابداع کرد و از نظر رومل، ابزاری نظری برای درک نظارت و کنترل در رسانه‌های اجتماعی است. بردگی داوطلبانه، مفهومی متناقض‌نماست؛ زیرا نشان‌دهنده کوشش برای ترکیب دو واقعیت متضاد است: اراده انسان به آزادی و تسلیم مجدد آن. بردگی داوطلبانه می‌تواند در زمینه‌هایی اعمال شود که رابطه قدرت، بین گروهی از افراد از یک‌سو و نیرویی سیاسی، اقتصادی یا فنی از سوی دیگر وجود دارد. این نکته، دقیقاً درباره رسانه‌های اجتماعی صادق است که اتفاقاً در تقاطع این

¹ Alberto Romele

² voluntary servitude

³ Étienne de La Boétie

داده‌های اندازه‌گیری‌شدنی تبدیل می‌شود. پس از آن، داده‌های حاصل شده برای تبلیغات (متناسب با هر شخص) به کار می‌رود و یا در قالب پیشنهادها (براساس آنچه مخاطبان دوست دارند و درگیر آن شده‌اند)، به کاربران ارائه می‌شود (Gerlitz and Helmond, 2013: 1348-1365). بر همین اساس، آدامز بر اقتصاد سیاسی نظارت و اهمیت آن تأکید می‌کند؛ به‌ویژه در درک چگونگی سرمایه‌گذاری بنگاه‌های تجاری بر اطلاعاتی که خود کاربران ایجاد کرده‌اند (Adams, 2013: 219). یافته‌های این مطالعه کیفی نیز تا حد زیادی، نقش اقتصاد سیاسی را در پیدایش شکل جدید نظارت نشان داد. گفتمان سرمایه‌داری مصرف‌کننده، محتوای اصلی نظارت روزمره را شکل می‌دهد. اگر نظارت سراسرین، ویژگی اصلی سرمایه‌داری اولیه بود، روزمره‌شدن نظارت (پساسراسرین)، ویژگی اصلی سرمایه‌داری سیال است؛ شکلی از سرمایه‌داری که در درون اتاق خواب و توسط خود فرد بدون اینکه از وجود آن خیر داشته باشد، همواره در حال بازتولید شدن است.

References

- Adams, S. (2013) Post-panoptic surveillance through healthcare rating sites, *Information, Communication and Society*, 16(2), 215-235.
- Basurk, E. (2017) A brief analyse on post panoptic surveillance: Deleuze and Guattari approach, *International Journal of Social Sciences*, 2(2), 1-17.
- Bauman, Z., and Lyon, D. (2013) *Liquid Surveillance a Conversation*, Cambridge: Polity Press
- Boyen, R. (2000) Post-Panoptics, *Economy and Society*, 29(2), 285-307.
- Danica, H.G., Wood, C., Dahl, H., and Kirk-Jenkins, A. (2016) Methodological rigor in journal of counseling and development qualitative research articles: A 15-year review, *Journal of Counseling and Development*, 94, 172-183.
- Deleuze, G. (1992) Postscript on the societies of control, *October*, 59, 3-7.
- Deleuze, G., and Guattari, F. (2005) *A Thousand Plateaus, Capitalism and Schizophrenia*, tr.B. Massumi, London: University of Minnesota Press.

سه حوزه قرار دارد. رومل با استناد به کارهای تجربی گورگس^۱ بیان می‌کند که هویت‌های دیجیتال در رسانه‌های اجتماعی، سه ویژگی دارد: اعلانی‌بودن^۲، فعال‌بودن^۳ و قابل محاسبه و پیش‌بینی‌بودن^۴. اعلانی‌بودن به این موضوع اشاره دارد که افراد، اطلاعات و داده‌های مرتبط با خود را به‌صورت داوطلبانه هنگام ثبت نام در رسانه‌های اجتماعی مانند فیس‌بوک وارد می‌کنند (جنسیت، مذهب، تاریخ تولد، شماره تلفن، سطح تحصیلات، شغل، محل سکونت و غیره). فعال‌بودن به روابط و فعالیت‌های افراد در فضای مجازی اشاره دارد؛ مثلاً آقای x و خانم y دوست هستند یا خانم y عکس خانم x را اشتراک‌گذاری یا لایک کرد. درنهایت، قابل محاسبه و پیش‌بینی‌بودن، امروزه عنصر کلیدی رسانه‌های اجتماعی در فضای مجازی است؛ به‌گونه‌ای که نظارت دائم و خودخواسته فعالیت‌ها، این قابلیت را به بنگاه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی می‌دهد تا تمایلات و خواسته‌های کاربران را پیش‌بینی و محاسبه کنند. انتشار داوطلبانه حریم خصوصی در رسانه‌های اجتماعی، که به نظر می‌رسد امروزه امری رایج است، بیشتر به این واقعیت توجه دارد که بازاربازان سازمان‌های دولتی و خود رسانه‌ها در حال جمع‌آوری و استفاده از داده‌های مربوط به ما هستند (Romele et al., 2017: 4-17). گرلیتز و هلموند موضوع «اقتصاد لایک‌کردن»^۵ را به‌عنوان فرایند کلی تمرکز مجدد فضای وب مطرح کرده‌اند؛ به‌گونه‌ای که وجود دکمه «لایک»، این قابلیت را به فیس‌بوک داده است که فراتر از سکوی خود گسترش یابد. دکمه «لایک» و «اشتراک‌گذاری» به فیس‌بوک اجازه می‌دهد از جریان داده‌ها و پیوندهای ایجادشده استفاده کند؛ زیرا این دو دکمه، واکنش‌های مختلف عاطفی کاربران مختلف را درباره محتوای وب نشان می‌دهد؛ سپس انواع این واکنش‌ها به

¹ Georges

² declarative

³ active

⁴ calculated

⁵ Like economy

- Gerlitz, C., and Helmond, A. (2013) The like economy: Social buttons and the dataintensive web. *New Media and Society*. 15(8), 1348-1365.
- Haggerty, K.D., and Ericson, R.V. (2000) The surveillant assemblage, *British Journal of Sociology*, 51(4), 605-622.
- Kambaru, A. (2018) Qualitative research and a modified grounded theory approach. *Tsuru university review*, 88, 47-58.
- Kwon, H., Shin-II, M., and Stefanone, M. (2015) Unspeaking on facebook? Testing network effects on self-censorship of political expressions in social network sites. *Qual Quant*, 49, 1417-1435.
- Lyon, D. (1994) *The Electronic Eye The Rise of Surveillance Society*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Manokha, I. (2018) Surveillance, panopticism, and self-discipline in the digital age. *Surveillance and Society*. 16(2), 219-237
- Mathiesen, T. (1997) The viewer society: Michel Foucault's 'panopticon' revisite, *Theoretical Criminology*, 1(2), 215-234.
- Nemorin, S. (2017) Post-panoptic pedagogies: The changing nature of school surveillance in the digital age, *Surveillance and Society*. 15(2), 239-253.
- Okura, M. (2019) The process of structuring community health needs by public health nurses through Daily practice: A modified grounded theory study, *Asian Nursing Research*, 13, 229-235.
- Romele, A., Francesco, G., Camilla, E., and Daniele, G. (2017) Panopticism is not enough: Social media as technologies of voluntary servitude, *Serveillance and Society*, 15(2): 204-221.
- Samelova, A. (2014) Post-panoptic panopticism in docile mass media, *human affairs*, 24, 470-480.

